

Bankválságok és sokkok: a lett bankrendszer fejlődése

Baksay Gergely – Módos Dániel – Olasz Henrietta

Lettország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan a rendszerváltást követően a bankok a kereskedelem finanszírozására jöttek létre, s részben ennek köszönhetően kezdetben nem voltak érdekeltek a hosszú lejáratú hitelek kihelyezésében. A devizahitelezés a kezdetektől fogva jellemző volt a lett bankrendszerre, aminek oka egyrészt, hogy a rögzített árfolyamrendszer mellett kisebb árfolyamkockázat terhelte a belföldi hitelfelvevőket, másrészt a lett bankok egy része nem a belföldi ügyfelekkel, hanem külföldi vállalatokkal állt szoros kapcsolatban. A lett bankrendszer viszonylag sérülékeny volt az elmúlt két évtizedben, ezt bizonyítja, hogy az ország több bankválságot, bankcsődöt és bankmentést is megélt. Az 1995-ös bankválság a bankközi piac fejletlensége miatt nem tudott tovagyűrűzni, az ezt követően kialakult sokkok pedig jellemzően egy-egy bankot érintettek, nem a bankrendszer egészét. A kilencvenes évektől a lett bankrendszert dinamikus bővülés jellemezte, a hitel/betét mutató a válság előtt a 150 százalékot is meghaladta. A 2008-ban kezdődő globális pénzügyi válság Lettországot különösen erőteljesen érintette, azonban 2011-től a bankrendszer kezdte visszanyerni stabilitását.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, N24

Kulcsszavak: bankrendszer, hitelezés, pénzügyi válság, Lettország

1. A lett bankrendszer általános jellemzője

A lett bankrendszer egyik legfontosabb tulajdonsága a kettősség, a bankok egy jelentős része nemcsak belföldi ügyfelek, hanem külföldi vállalatok kiszolgálására is specializálódott. A két banki szegmens viszonylag élesen elkülönül egymástól. 2012 végén a lett felügyelet adatai alapján 29 bankból (20 kereskedelmi bank és 9 fióktelep) 14 bank specializálódott nem-rezidens tevékenységre. E bankok a bankrendszer teljes eszközállományának 40 százalékát, a betétállományának 55 százalékát birtokolják, azonban csak a hitelek negyedét nyújtják. A nem-rezidens szegmens kétharmadát három bank uralja, az ABLV, a Rietumu és a Citadele (ez utóbbi állami tulajdonban van). Az első két bank eszköz- és forrásállományának 90 százaléka a külföldi betétekhez kapcsolódik¹.

Baksay Gergely a Magyar Nemzeti Bank igazgatója. E-mail: baksayg@mnb.hu.
Módos Dániel a Magyar Nemzeti Bank volt elemzője. E-mail: modosd@mnb.hu.
Olasz Henrietta a Magyar Nemzeti Bank elemzője. E-mail: olaszh@mnb.hu.

¹ Forrás: FCMC statisztikák

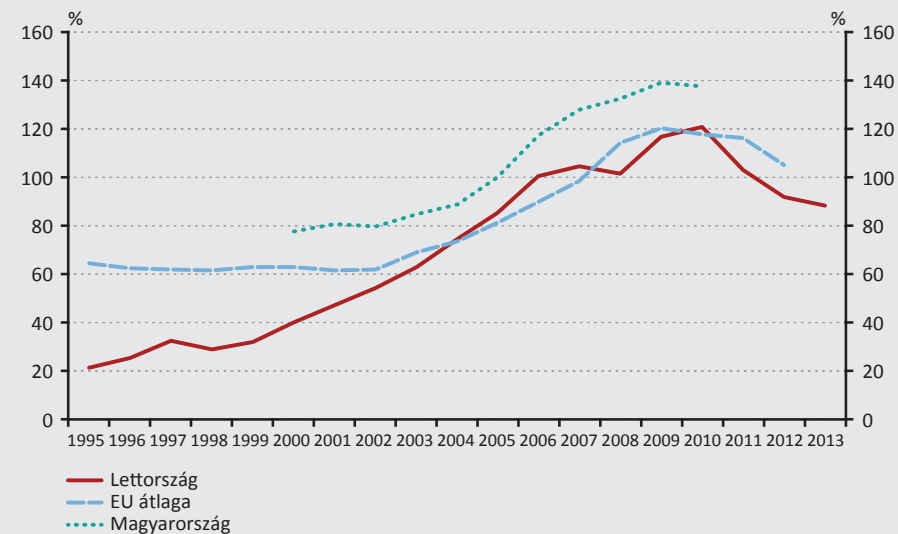
A külföldi források mintegy fele adóparadicsomokból érkezik, de közvetve FÁK-érdekeltségű vállalatokhoz tartoznak. A lett bankrendszer teljes betétállományának hozzávetőlegesen 60 százaléka (a devizabetéteken belül ez az arány 45 százalék), míg hitelállományának hozzávetőlegesen 12 százaléka kötődik a külföldi ügyfelekhez (a devizahitelekben belül ez az arány 15 százalék).² Az EU többi országához képest a betéteken belül magasnak mondható a külföldiek aránya, ez elsősorban Lettország földrajzi elhelyezkedéséből adódik. A kockázatok csökkentése érdekében a határon túlnyúló szolgáltatásokat nyújtó bankoknak a lett jogszabályok szerint addicionális tőkekövetelményt kell képezniük.

2. A bankrendszer mélységének alakulása

Lettország bankszektora a kilencvenes évektől egészen a nemzetközi pénzügyi válságig dinamikus bővülést mutatott. A lett bankrendszer az ország függetlenségének elnyerésekor semmiben sem különbözött a korábbi Szovjetunió tagállamainak bankrendszerétől, a legtöbb bank specializált szovjet bankok leánybankja volt, elhanyagolható mértékű betét- és hitelállománnyal. A privatizáció során igen nagyszámú hitelintézet jelent meg az országban, és a gyors pénzügyi fellendülés kezdődött a kilencvenes évek közepétől. A lett bankrendszer mélysége (a mérlegfőösszeg a GDP arányában) a 2000-es évek elején érte utol a régió fejlettebb gazdaságaira, példá-

1. ábra

A kereskedelmi bankrendszer mérlegfőösszege a GDP százalékában

Forrás: FCMC

² Ezen arányok kismértékű ingadozással viszonylag konstansnak tekinthetők. Az adatok forrása a lett felügyelet (FCMC) által közzétett statisztikák.

ul Magyarországra jellemző szintet. A bankrendszer bővülése dinamikus ütemben folytatódott, egyidejűleg a pénzügyi rendszer terjeszkedésének az egész világban és így Európa valamennyi régiójában megfigyelhető újabb hullámával (*Bakker–Gulde 2010*).

A lett bankrendszer GDP-arányos mérlegfőösszege 2001 és 2006 között megduplázódott, összhangban a nemzetközi pénzügyi folyamatokkal, és elérte a GDP 100 százalékát (miközben a bruttó hazai termék is gyors ütemben nőtt). A vállalatok tőkearányos hitelállománya a 2000. évi 120 százalékról 2010-re 228 százalékra emelkedett (FCMC).³ A háztartások által felvett hitelek elsődleges célja ingatlanvásárlás volt, a fogyasztási hitelek részaránya alacsony maradt. A hitelezés és így a mérlegfőösszeg bővülése a pénzügyi válság hatására 2008-ban megállt, az ezt követő látszólagos növekedés valójában a GDP jelentős visszaeséséből fakadt. A válságot követő konszolidáció során Lettországban is megkezdődött az egész világgazdaságot jellemző mérleglépítés. A bankrendszer mérlegfőösszege fokozatosan csökken, annak ellenére, hogy a gazdaság a súlyos visszaesést követően talpra állt, és az utóbbi években az EU tagállamai közül Lettországban nő a leggyorsabban a GDP.

3. A lett bankrendszer átalakulása bankválságok során

A lett bankrendszer viszonylag sérülékeny volt az elmúlt két évtizedben, az ország több bankválságot, bankcsődöt és bankmentést is elszenvedett.⁴ A sérülékenység már a kilencvenes évek elejére visszavezethető. A függetlenné válást követően a kelet-közép-európai országok többsége a leánybankokat állami tulajdonú bankokká alakította, megtartva korábbi specializációjukat (például takarékbank, fejlesztési bank, mezőgazdasági bank stb.). Lettország ezzel szemben – a Savings Bank kivételével – mind a 45 korábbi állami bankot a jegybank, a Bank of Latvia fennhatósága alá rendelte. Ez a megoldás meglehetősen rugalmasságot biztosított volna a kormányzat számára a bankrendszer átalakításában, amennyiben a bankok elszámolási kötelezettsége biztosított lett volna, a jegybanknak azonban nem volt közvetlen kontrollja felettük.

A bankrendszer fejlesztése érdekében a lett jogszabályok jelentősen megkönnyítették a bankok alapítását (1993-ban már 61 bank rendelkezett engedéllyel). Alig két év alatt az új kereskedelmi bankok súlya 47 százalékról 85 százalékra emelkedett (mérlegfőösszegben kifejezve). A legnagyobb kereskedelmi bankká a Bank Baltija

³ A gyors emelkedés egyeseket az ázsiai válság előtti folyamatokra emlékeztette. Például *Erbenova et al. (2011)*.

⁴ 1995-ös bankválságban a Banka Baltija és a Banka Olimpija is csődbe jutott, több kisebb bank mellett. 2002. szeptember 16-án a lett felügyelet visszavonta a Sakaru banka működési engedélyét. 2006. december 21-én az Ogres Komerbanka, 2010. május 26-án a VEF banka működési engedélye is visszavonásra került. A Latvijasz Krajbanka felszámolása még tart.

vált.⁵ A Bank Baltija elsődleges célja az volt, hogy nagy fiókhálózatú lakossági bankot hozzon létre. Ennek érdekében az általa kínált betéti kamatok többszörösen meghaladták más bankok betéti kamatait, 1993-ban a Bank Baltija 90 százalékot fizetett a betétekre, míg a legnagyobb lakossági bank – a Savings Bank – csupán 14-20 százalékot (Fleming–Talley 1996).

A legnagyobb bankválság 1995. március végén kezdett kibontakozni, mikor a Bank of Latvia elrendelte, hogy minden banknak el kell készíteni és be kell nyújtani a nemzetközi számviteli alapelvek szerinti pénzügyi beszámolóját. A Bank Baltija ezen előírásnak nem tett eleget, ennek következtében a vállaltok elkezdtek a betéteik kivonását, míg a lakosság érdemben nem reagált, így klasszikus értelemben vett bankroham nem volt, csak betétkiszivárgás. A legtöbb kisbetétes csak akkor eszmélt fel, mikor a bankok ajtaja már zárva volt. A Bank Baltija mellett csődbe jutott több kisebb banknál is hasonló események játszódtak le.

Az 1995-ös bankválság⁶

Az 1995-ös bankválságot a legnagyobb lett bank – a Bank Baltija – fizetéseképtelensége, majd csődje idézte elő. A Bank Baltija mellett három közepes méretű bank (Latvian Deposit Bank, Centra Bank és Olimpija Bank) és több kisebb bank (Latintrade, Latgale Commercial Bank, Liepajas Commercial Bank, Polarzviagne Bank, Alejas Commercial Bank, Kredo Bank, Olti-Bank és Bauskas Bank) is érintett volt. A válság öt hónapja alatt (1995. március – július közötti időszak) a bankok eszközállománya közel 40 százalékkal (2106 millió dollárról 1304 millió dollárra), a teljes hitelállomány és betétállomány 43 százalékkal (746 millió dollárról 426 millió dollárra, illetve 934 millió dollárról 528 millió dollárra), valamint a tőkeállomány 20 százalékkal (326 millió dollárról 260 millió dollárra) csökkent.

A válságot több tényező együttes hatása váltotta ki. Az egyik legfontosabb tényező volt a szereplők (vállalatok, bankok és felügyelet) hozzá nem értése. A túlságosan megengedő szabályozás következtében könnyen lehetett olyan bankokat alapítani, amelyek nem a hosszú távon is fenntartható működésre rendezkedtek be, hanem a tulajdonosok és a bankvezérek gyors meggazdagodását szolgálták. Ezen bankok jellemzően vagy a tulajdonosok üzleti érdekeltségeit finanszírozták, vagy rövid távú profitcélok elérésére törekedtek jelentős kockázatvállalással (magas kockázatú hitellezés, jelentős mértékű nyitott devizapozíciók vállalása). További tényezőként kell figyelembe venni annak a hatását, hogy a válság előtti időszakban a piaci kamatok szignifikánsan eltértek a bankok között, így nehéz volt mérni a reálkamatláb alakulását. A pénzügyi stabilizációt megelőzően – 1992-ben – az infláció 500 százalék

⁵ A Bank Baltija 1994 végére a lett bankrendszer eszközállományának hozzávetőlegesen 23 százalékát, hitelállományának közel 40 százalékát és tőkéjének hozzávetőlegesen 13 százalékát birtokolta. A bank tulajdonosi szerkezete nem volt ismert, azonban feltehetően orosz kezekben volt.

⁶ Fleming et al. (1996); Fleming–Talley (1996) és Korhonen (1996).

fölött alakult, míg a reálkamat negatív volt. Lettország stabilizációs programjának következtében az infláció gyors mértékben csökkent, a kamatok azonban nem tudták lekövetni azt. 1993 közepére mind a betétek reálkamata, mind a hitelek reálkamata erősen pozitívvá vált. A jegybank lenyomta az alapkamatot, azonban a piaci kamatok ragadósak voltak, jelentős részben a Bank Baltija magas kamatai miatt. Ez általában a hitelportfóliók romlásához vezetett.

A 90-es évek elején Oroszországban az acél és egyéb áruk ára a világgpiaci ár alatt maradt, ez speciális lehetőséget biztosított a lett bankoknak a Kelet/Nyugat közötti kereskedelem finanszírozására. Amikor az orosz árak a világgpiaci ár közelébe kerültek, a finanszírozási lehetőségek beszűkültek, a bankok profitja jelentősen lecsökkent, ez a bankokat arra ösztönözte, hogy hasonló profitot eredményező, azonban kockázatosabb hitelezés irányába mozduljanak el. A Bank Baltija emellett a piaci részesedésének növelése érdekében nagyon magas kamatszintet állapított meg. A Bank Baltija arra spekulált, hogy a lat le fog értékelődni az US dollárral szemben, ezért folyamatosan nagy mennyiségben váltott át latot dollárra és hiteleket dollárban helyezte ki (ezáltal hatalmas nyitott devizapozíciót épített ki). A lat ezzel szemben 1994/95-ben felértékelődött a dollárral szemben. A bankok sérülékenységét tovább növelte a betétesek (elsősorban a vállalatok) bizonytalansága a tekintetben, hogy a kormányzat hajlandó-e a bankmentésre.

A bankközi piac fejletlenségének köszönhetően a fertőzés nem tudott áttérjedni más bankokra. A válságra válaszul a jegybank három jogszabályt dolgozott ki, melyek célja a bankrendszer jogi és intézményi keretrendszerének szigorítása volt. A bankokat a megerősített Felügyelet újraengedélyezte, a válság után talpon maradt 44 intézményből csak 39 kapott engedélyt és közülük csak 14 végezhetett teljes körű banki tevékenységet (pl. gyűjthetett betét).

A rendszerváltást követő időszakban a jegybank és az állam többször likviditáshoz segítette⁷ a bajba jutott bankokat, azonban bankmentésre csak 2008. november 8-án került sor, amikor a lett állam átvette az ország vezető kereskedelmi bankját – a Parex banka-t – az állami tulajdonban lévő Latvijai Hipotéka un zemes banka-n keresztül. 2008 második felében Lettország hanyatló gazdasági helyzete, az adósok romló fizetőképessége és a nem megfelelő kockázatkezelés miatt több bank, köztük a Parex, nem tudta megfelelően fedezni a hitelportfólióját. A nemzetközi hangulat romlásával párhuzamosan megindult a betétek kiáramlása, 2008. augusztus 31. és október 31. között a betétesek 191 millió lat értékű betétet vontak ki a Parex-ből.

⁷ 1995-ben a Bank Baltija fizetőképességének megőrzése érdekében a jegybank mellett több nagyvállalat és néhány kereskedelmi bank is nyújtott likviditást, azonban hamar kiderült, hogy a Bank Baltija nagyobb bajban van, mint gondolták.

A Parex megmentése⁸

2008. november elejére világossá vált, hogy a Parex állami segítség nélkül fizetésképtelenné válik. A teljes állami átvételre azért is volt szükség, hogy biztosítva legyen, hogy az állami segítség ne néhány magánszemély érdekeit szolgálja. Az állam, hogy megakadályozza a további betétkivonását, 35 ezer latban (12,6 millió forintban akkori árfolyamon) korlátozta a havonta kivehető összeget betétesenként. A korlátozások 2009. június 30-ig életben maradtak.

2008. december 16-án a Pénzügyminisztérium utasítására a Kincstár közel 43,4 millió euró értékben helyezett el betétet a Parex-nál, hogy a bank euróban denominált állampapírokat vásárolhasson, melyekért cserében likviditáshoz jusson a jegybanktól. 2008. december 22-én a Kincstár e célból újból betétet helyezett el a Parex-nál 300 millió euro értékben, ezt követően a bank helyzete stabilizálódott.

A Parex válságát több tényező egyidejű megvalósulása idézte elő. A bank nehéz helyzetbe kerüléséhez jelentősen hozzájárult a pénzügyi piacokat ért globális sokk és a Parex megrohanása (elsősorban a külföldi betétesek által). A globális válság következtében a Parex külföldiértékpapír-portfóliójának minősége romlott (a Parex-nek nem volt külföldi anyabankja, aki addicionális biztosítékot vagy más fedezetet nyújtott volna a bank hitelezőinek). Továbbá a Parex két szindikált kölcsönszerződést kötött, amely szintén hozzájárult a bank válságához (az egyiket 2007. június 29-én 500 millió euróra, míg a másikat 2008. február 21-én 275 millió euróra). A kölcsön visszafizetése 2009 elején indult volna, azonban a Parex az értékpapír portfóliója minőségének romlása miatt nem tudott volna ennek eleget tenni.

Állami segítség nélkül a Parex biztosan csődbe jutott volna, ami kedvezőtlenül érintette volna a teljes pénzügyi rendszert. A betétbiztosítási törvény alapján az államnak 600 millió latot kellett volna 3 hónapon belül a betétesek részére kifizetni. A betétbiztosítási alapnak azonban csak 82,9 millió lat kártérítésre volt elegendő fedezete, így a különbözet a költségvetést terhelte volna, azonban erre forrás nem volt, mert Lettország még csak tárgyalta az EU-IMF hitelkeretről. A Parex vezette számos kormányhivatal és önkormányzat számláit (melyek egyenlege meghaladta a 143 millió latot), így azok is fizetésképtelenné váltak volna. Az üzleti szektor szignifikáns veszteséget szenvedett volna el amiatt, hogy az ügyleteik késve teljesülnek, ez tovább növelte volna a GDP visszaesését, ami likviditási problémákat generálhatott volna a teljes gazdaságban. A bank csődje a bankközi fizetési rendszer működését is jelentősen érintette volna.

A Parex megmentésével az állam nem csupán egy banknak nyújtott segítséget, hanem a teljes lett pénzügyi szektornak. 2008. szeptember végén a Parex volt Lettország második legnagyobb bankja, eszközállománya a teljes bankrendszer esz-

⁸ FCMC (2008) éves jelentés, FCMC (2009) elemzés.

közállományának 13,8 százalékát adta, a lett belföldi betétállomány 13,6 százalékkal, míg a külföldiek betétállományának 26,2 százalékkal rendelkezett (*FCMC éves jelentés 2008*). A Parex államosításával a lett állam megmentette Lettország vezető kereskedelmi bankját, stabilizálta a lett pénzügyi szektort, és biztosította a betéteseket afelől, hogy az állam képes és kész támogatni őket. Az állam vállalásával összhangban egy évig tartotta meg a Parex-et, a bank feldarabolását egy jó bankba (Citadele) és rosszba (Parex, később Reverta) 2010-ben hagyta jóvá az Európai Bizottság (*European Commission 2013*).

A 2012-es évben két hitelintézet is beszüntette működését. A 2008-ban állami tulajdonba került Parex működési engedélyét 2012. március 15-én vonta vissza a felügyelet, ezt követően pedig megkezdték a bank átalakítását. 2012. május 10-én a Rigai Regionális Törvényszék elrendelte a Latvijai Krajbanka felszámolását. 2012-ban e két bank – amely a lett bankrendszer eszközeinek az 5,9 százalékát fedte le – együttesen 97 millió lat veszteséget termelt, míg a bankrendszer 3 év után újra nyereséggel (122,3 millió lat) zárta az évet (*FCMC éves jelentés 2009*).

A Latvijai Krajbanka csődje⁹

A Latvijai Krajbanka működési engedélyét felfüggesztette a felügyelet, mivel nem látta garantálnak a betétek kifizetését. 2011. november 16-án a Latvijai Krajbanka litván anyavállalatának – AB Bankas Snoras – irányítását a litván felügyelet átvette miután csalásra derítettek fényt (ezt követően a bankot államosították). A lett felügyelet vélelmezte, hogy a litván csalásban a Latvijai Krajbanka is érintett lehet, ezért felszólította a bankot, hogy minden külföldön lévő betétjét azonnali hatállyal utaltassa vissza Lettországba. A bank ennek nem tett eleget, a levelező banki számlákon – Ausztriában, Oroszországban és Luxemburgban – lévő pénzt nem tudta hazautalni, mivel azok harmadik fél kedvezményezettségével zárva voltak. A számlákon hozzávetőlegesen 100 millió lat volt. Mivel a visszaélés beigazolódott, és a tőkeemelés nem történt meg, a lett felügyelet 2011. november 21-én felfüggesztette a Latvijai Krajbanka működését.

A betétesek kártalanítása 2011. november 29-én megkezdődött. A Latvijai Krajbanka államilag garantált – 218 ezer – betétjére (335,6 millió lat értékben) a lett betétbiztosítási alap nem rendelkezett elég fedezettel (csak 149,9 millió lat erejéig tudott volna kártalanítani), ezért az állam meghitelezte a hiányzó 185,6 millió latot. A betétesek 99,8 százalékánál a betétbiztosítási törvényben meghatározott 100 ezer euróig terjedő kártérítés teljesen fedezte a betéteket. A Latvijai Krajbanka felszámolása még nem zárult le.

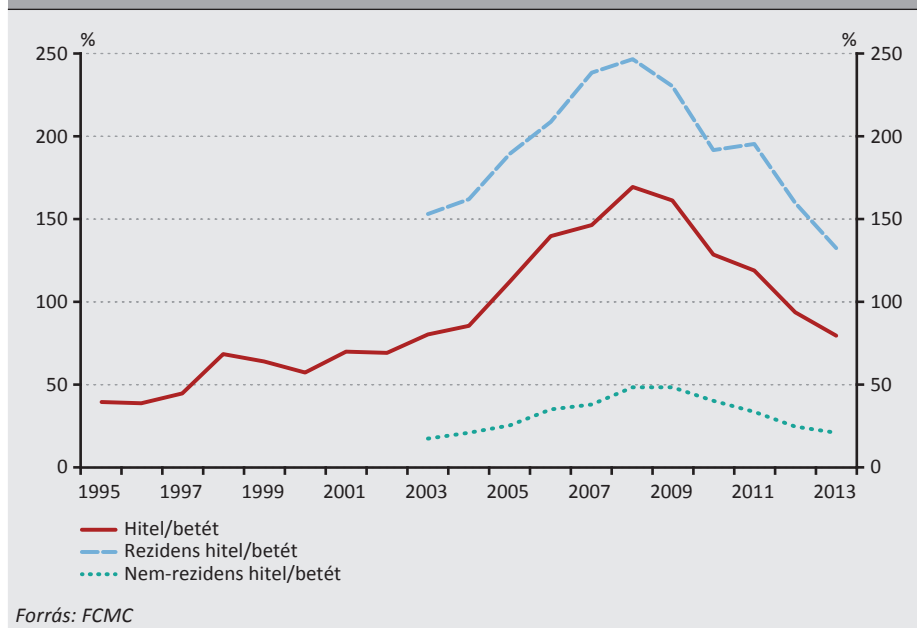
⁹ *FCMC (2011)* éves jelentése és a Latvijai Krajbanka-ra vonatkozó felügyeleti anyagok alapján.

4. Hitelezés alakulása

A hitel/betét mutató a más országokban is megfigyelhető prociklikusságot mutatva a válság előtt és alatt, mégpedig igen erős mértékben. 2004-ig a lett gazdaságot a fenntartható szintnek értékelhető 70–80 százalékos közötti hitel/betét arány jellemezte. Ezt követően négy év alatt több mint megduplázódott a hitelek aránya, egészen a 2008-as 170 százalékosig. A hitelboomot főként a háztartások hitelkeresletének megugrása okozta, de jelentős mértékben emelkedett a vállalati hitelek állománya is. 2003 és 2008 között a lakossági hitelek állománya a GDP arányában 8 százalékról 33 százalékra emelkedett, a vállalati hiteleké pedig 19 százalékról 42 százalékra. A válság alatt a hitelállomány jelentősen csökkent, míg a betétek összege emelkedett, aminek együttes hatására 2013 végén a hitel/betét arány ismét a válság előtti 80 százalékos szinten állt. A GDP-arányos hitelállomány alig haladja meg 2008-ban mért legmagasabb érték felét, ezen belül pedig a háztartási és vállalati hitelek hasonló arányban csökkentek. A betétek összege ugyanebben az időszakban emelkedett, tehát szintén hozzájárult a hitel/betét mutató csökkenéséhez.

2. ábra

A hitel/betét mutató alakulása Lettországból (%)¹⁰

A rezidens háztartások és vállalatok az elhelyezett betéteik 2–2,5-szeresét vették fel hitelként a hitelboom csúcspontján. A külföldiek ezzel szemben mindig több betétet tartottak a lett bankrendszerben, mint amennyi hitellel rendelkeztek. A lett bank-

¹⁰ A teljes arány a két részarány súlyozott átlaga.

rendszer jellemző kettősség, azaz hogy számos bank nagyrészt külföldi vállalatokkal áll kapcsolatban, jelentkezik tehát a hitel/betét mutató alakulásában is. A válság során a hitel/betét állomány leépülése így nagyrészt a belföldieket érintette, az ő hitelállományuk csökkent a legnagyobb mértékben.

Lettországból mindig jellemző volt a devizahitelezés, de ennek megítélésénél figyelembe kell venni két sajátosságot:

- *A lett monetáris politika a Valutatanácshoz hasonló, rögzített árfolyamot alkalmazó árfolyamrezsimet alkalmazott.* Ez egyrészt garantálta a belföldi hitelfelvevők számára az árfolyam változatlanságát, másrészt a lett kamatok is szorosan együtt mozogtak a horgonynak alkalmazott fejlett gazdaságokra jellemző kamatlábakkal.
- *A lett bankrendszer egy része nem a belföldi, hanem az orosz gazdasággal áll szoros kapcsolatban,* így természetes, hogy devizában nyújt hiteleket ügyfelei számára. Ezek a bankok viszonylag élesen elkülönülnek a hazai gazdaság felé forduló bankoktól, és a hitelállomány mintegy nyolcada külföldiek felé áll fenn.

Mindezek következtében mindig is népszerűek voltak a devizahitelek, már 1994-ben devizában volt denominálva a hitelek 60 százaléka (Korhonen 1996). A hitelboom alatt az újonnan kibocsátott hitelek nagy része euroalapú volt, így a devizahitelek állománya az összes hitel 93 százalékára emelkedett 2010-re. A devizahitelek nemcsak a rögzített árfolyam, hanem az euro-csatlakozás vélt közelsége miatt is vonzóak voltak. Mindezek ellenére a válság alatt kissé csökkent a devizahitelek aránya, majd 2014-ben az euró bevezetésével az euroalapú hitelek is hazaiá váltak. A dollárban és más devizában fennálló állomány azonban még mindig az összes hitel 10-12 százalékát teszi ki.

Említésre méltó, hogy a hitelek devizaneme követte azt az árfolyam-politikában bekövetkezett jelentős változást, amikor 2005-ben a dollárral szembeni árfolyamrögzítésről az euróval szembeni rögzített árfolyamra tértek át. Néhány év alatt drasztikusan csökkent a dollárhitelek állománya, és emelkedett az euróé.

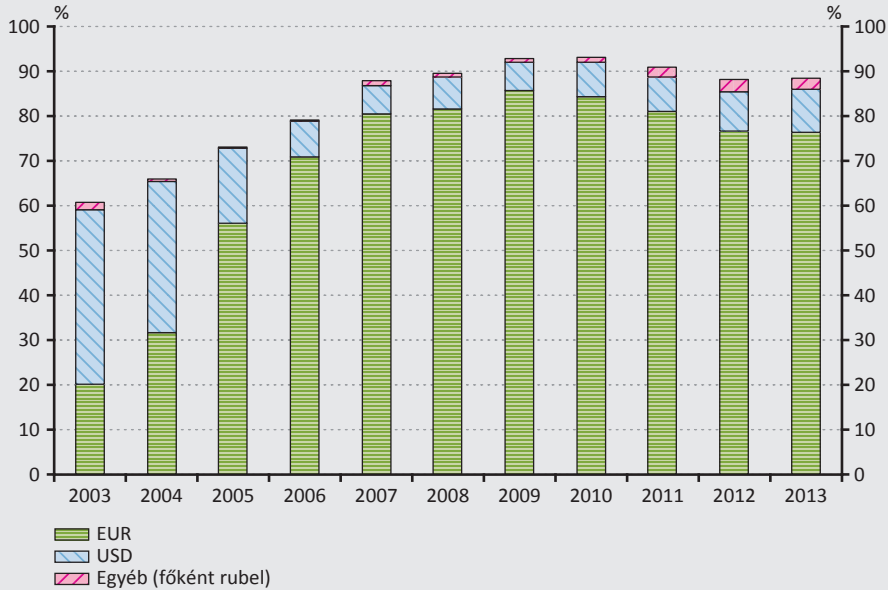
A Valutatanács rendszere elvben biztonságot adott a devizahitelt felvevőknek az árfolyam elmozdulásával szemben, azonban a devizahitelek többsége így is fedezetlennek nevezhető, mert nem állt mögötte devizabetét vagy devizában fennálló jövedelem. A belföldi gazdasági szereplők devizabetétje mindössze a nekik nyújtott devizahitel-állomány negyedét-harmadát fedezte.

A devizahitelek havi törlesztő részletei a válság során nem emelkedtek. Ennek oka egyrészt az, hogy a hitelek nagy része euróban állt fenn, a lat árfolyama pedig mindvégig rögzítve volt az euróhoz. Másrészt a hitelek változó kamatozásúak voltak, az eurózónában a hozamok csökkentek, ez pedig érvényesült a háztartási devizahitelek esetében. Az IMF munkatársainak tanulmánya idézi az egyik svéd tulajdonú bankot,

ami szerint a havi törlesztőrészek 20–30 százalékkal csökkentek (Erbenova et al. 2011). Ugyanitt megjegyzik azt is, hogy a háztartási devizahitelek nagyrészt a magasabb jövedelmű családoknál összpontosultak, ami mérsékelte a negatív hatásokat.

3. ábra

Devizahitelek aránya különböző devizanemekben az összes hitelállomány arányában (%)

Forrás: FCMC

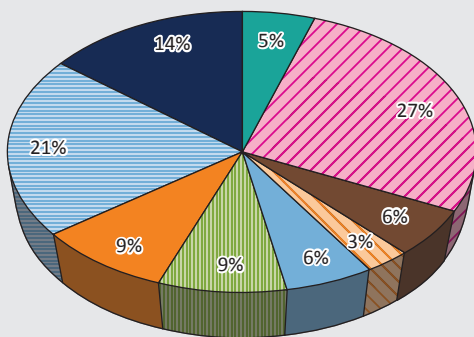
Ennek ellenére a válság hatására jelentősen emelkedett a nemteljesítő hitelek aránya, elsősorban az általános gazdasági visszaesés, a foglalkoztatottság és a reáljövedelmek csökkenésének hatására. A nemteljesítő hitelek aránya a válság előtt 0–7 százalék közötti értékéről 25 százalék fölé emelkedett 2010-re, majd 2013 végére 15 százalékra süllyedt (részletesebben lásd később). A vállalati szektorban a bankok a hitelek átstrukturálásával csökkentették a nemteljesítő arányt. Ez a hitelek nettó jelenértékét jellemzően nem csökkentette. Az átstrukturálást megkönnyítette, hogy a legtöbb lett vállalat csak egy-egy bankkal áll kapcsolatban – alapvetően a vállalatok nyugat-európai mércével kis mérete miatt. Emellett azon – elsősorban orosz – vállalatok, amelyek euróhitellel rendelkeztek, de nem latban vagy euróban volt denominálva a bevételeik, árfolyamvesztést szenvedhettek el (a rubel euróval szemben tapasztalt mintegy 25 százalékos gyengülésén keresztül).

5. A bankrendszer tulajdonosi megoszlása és koncentrációja

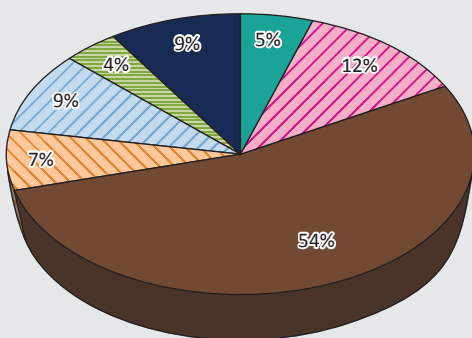
A lett bankrendszerre az állami tulajdonlás kevésbé volt jellemző, a bankok hozzávetőlegesen 5 százaléka volt állami kézben mérlegfőösszeg-arányosan. Ez az arány érdemben csak a 2008-as válság során emelkedett, amikor a Parex államosításra került. 2013-ra azonban az állami tulajdon aránya visszacsökkent 5 százalékra. A lett bankrendszer jellemzően a külföldi szereplők tulajdonában volt, részesedésük átlagosan 70 százalékon alakult (Zubkova et al. 2003). 1998-ban a legjelentősebb külföldi befektetők közé az offshore-országok tartoztak, az ezredfordulóra azonban

4. ábra

A lett bankrendszer tulajdonosi megoszlása (%) 1998-ban (felső ábra) és 2013-ban (alsó ábra)

Lett állami tulajdon	Lett befektetők
Svédország	Oroszország
Németország	Észtország
USA	Off-shore
Egyéb külföld	

Lett állami tulajdon	Lett befektetők
Svédország	Oroszország
Norvégia	Ukrajna
Egyéb külföld	

Forrás: Bank of Latvia és FCMC

kivonultak. A 2000-es évek elején az észti befektetők befolyása nőtt meg (növekvő jelenlétük a 2008-as válság során torpant meg, majd a rákövetkező két évben a közel 45 százalékos arányuk nullára csökkent). Az észtek részesedését a svédek vették át, akik 2013-ban már a lett bankrendszer több mint felét tulajdonolták.

A bankrendszer koncentrációja lényegében változatlan a 90-es évek második fele óta. Az öt legnagyobb bank a betétek 60–70 százalékát, valamint a hitelek 70–75 százalékát birtokolja (ECB 2013). Ezek a kis, nyitott, fejlődő európai országok között tipikus értéknek számítanak. Jellemző, hogy a kisebb vagy kevésbé fejlett országokban koncentráltabb a bankrendszer, mint a nagyobb méretű és fejlettebb országokban. Lettország a saját kategóriáján belül átlagos értékkel rendelkezik, például a másik két balti államhoz képest alacsonyabb a koncentráció. Ennek részben az az oka, hogy Lettországra a specializált kisbankok nagy száma jellemző, melyek egy része nem is kíván univerzális nagybankká válni, hanem a gazdaság szűkebb szegmensére (például kereskedelmi hitelekre) korlátozza a tevékenységét.

6. A bankok mérlegének részletes elemzése

A lett bankrendszer az elmúlt közel 15 évben számos változáson ment keresztül. Az 1990-es évek elején, a rendszerváltást követően a kereskedelmi bankok száma megnövekedett. Ennek, valamint a magas infláció hatására a lett jegybank 1993-ban duplájára emelte az alapításhoz szükséges tőke összegét, továbbá szigorúbb jelentési kötelezettséget írt elő a bankoknak, valamint jobban betekintett a napi szintű ügyvitelbe is. Bevezették továbbá, hogy az egy ügyfélnek nyújtható maximális hitelméret nem haladhatja meg a sajáttőke 50 százalékát. Korhonen (1996) Ezenfelül ekkor lett megkövetelve a bankoktól, hogy tartsák nyilván az egyes ügyletek hitelbesorolását, valamint a jegybank szorosabb felügyelet alá vonta a bankok devizakitettségeit is. Az újonnan alapított bankok elsősorban kereskedelmi hiteleket nyújtottak, valamint a bankok tulajdonosainak biztosítottak olcsó forrást.

Az 1990-es évek közepétől a várható veszteségekre értékvesztést kellett képezniük a bankoknak. A fenti intézkedések növelték ugyan a bankrendszer stabilitását, de ezzel együtt csökkenő jövedelmezőséghez vezettek. Az évtized közepétől kezdődően a hitelállomány évről évre nagymértékben emelkedett. 1995–2000 között a hitelállomány GDP-hez viszonyított aránya 5,6 százalékról több mint 15 százalékra, míg a betétállomány 14 százalékról 28 százalékra emelkedett a GDP arányában. Ugyanakkor a hitel/betét mutató 2000-ben is csak 57 százalékon állt, azaz a betétek nagysága aggregát szinten engedte volna a hitelállomány további, jelentős bővülését. A gyakorlatban a problémát azonban az jelentette, hogy a betétek a rendszerváltás alatt alapított állami kereskedelmi bankoknál koncentráltak. A rendszerváltást követően a nem állami kereskedelmi bankok a betétek csupán 2 százalékával rendelkeztek. Ezért a hitel/betét mutató jelentős heterogenitást mutatott a bankrendszeren belül.

A betétbiztosítási rendszer elterjedése az 1990-es évek közepére tehető, azonban az főként a nagybankokra vonatkozott kezdetben, ami kisebb politikai vihart kavart az országban. *1994 végére a nyújtott hitelek lejáratí szerkezete is érdemben megváltozott.* Míg az évtized elején a rövid lejáratú kereskedelmi hitelek voltak előtérben, az évtized végére a hosszabb futamidejű (beruházási hitelek) is fontos szerepet tölthettek be. Természetesen ebben a folyamatban a rendszerváltásnak nagy szerepe volt. A Szovjetunió széthullásával a lett vállalkozásoknak új kereskedelmi partnerek után kellett nézniük, ez pedig növelte a kereskedelmi hitelek fontosságát (*Korhonen 1996*). Később az exportpiacok stabilizálódásával a kapacitásbővítés és vállalkozásfejlesztés került előtérbe, ami a hosszú futamidejű hitelek felé toltta el a finanszírozás szerkezetét. De a rövidebb futamidőket az is indokolta, hogy az újonnan létrejött bankok nem rendelkeztek megfelelő hitelminősítési rendszerekkel, és az ügyfél-kapcsolatok kialakulása is időigényesebb folyamat. Ezenfelül az évtized elejére jellemző volt, hogy a bankok főként háztartási hiteleket nyújtottak, azt is devizában. Ugyanakkor a magyar gyakorlattal szemben a háztartások magas devizabetét-állománnyal rendelkeztek.

*A 2000-es évektől kezdődően számos változás állt be a lett bankrendszer viselkedésében. A hitel/betét mutató 2000 és 2005 között közel a kétszeresére emelkedett, míg a válság előtt már meghaladta a 150 százalékot, ami pedig túlzott hitelkiáramlása utal. A lakossági és vállalati hiteleken belül is a hosszabb futamidejű hitelek kerültek előtérbe (lakásvásárlásra és beruházási célra), amit egyre inkább külföldi forrásokból finanszíroztak a hazai megtakarítások helyett. A hitel/betét mutató növekedésével egy időben a bankrendszer látványosan magas jövedelmezőséggel bírt. A válság előtti években a bankrendszer eszközarányos nyeresége folyamatosan 20 százalék körül alakult, ugyanakkor intő jelként a magas hitelezési aktivitást a bankrendszer tökemegfelelési mutatójának csökkenése követte, azaz egyben nem kívánt kockázatok is felhalmozódtak a bankrendszerben. Egyfelől a 2005 utáni időszakot nagyon laza hitelezési politika jellemezte, azaz olyan hiteleket is nyújtottak a bankok, amelyet a válságot követő kockázatkerülőbb, prudensebb hitelezési politika mellett nem nyújtottak volna. Továbbá a válság előtt magas növekedési ütemet nem támogatták a fundamentumok, mivel alapvetően külföldi forrásokból finanszírozták a hitelezést, valamint a folyó fizetési és a költségvetési hiány is magas maradt. Így az Amerikai Egyesült Államokból induló válság begyűrűződéssel ikerválság alakult ki Lettországbán. A drasztikusan visszaeső GDP, növekvő munkanélküliség, de magasan maradó infláció és csökkenő reálbérek miatt a bankrendszer portfólió-minősége számottevően romlott. A nemteljesítő hitelek aránya a 20 százalékot is meghaladta a válság alatt, míg a bankrendszer eszközarányos vesztesége 33 százalék volt 2009-ben (*Kavkler–Festic 2010*). Ez azonban nem csak a portfólión elszenvedett veszteségnek volt az eredménye, hanem a rossz hitelek emelkedése miatt a bankok jelentősen növeltek a megképzett értékvesztésüket is. Mivel ekkora veszteségre nem képeztek elegendő értékvesztést a bankok, az így keletkezett (nem várt) veszteségek néhány*

bank kivonulását, illetve felszámolását eredményezték. A csökkenő hitelezési aktivitást a portfólión elszenvedett veszteségek mellett az emelkedő forrásköltségek is csökkentik.

2008-ban döntött arról a lett parlament, hogy a pénzügyminiszter az állam nevében széleskörű garanciákat nyújthat a 6 hónapnál hosszabb és 3 évnél rövidebb futamidejű hitelekre annak érdekében, hogy ellensúlyozza a bankok csökkenő kockázatvállalási hajlandóságát. Emellett még ugyanebben az évben módosítottak a bajba jutott bankok állami felvásárlására vonatkozó szabályokon azért, hogy maga a folyamat minél zökkenő mentesebben és gyorsabban történjen.

2011-től kezdődően a lett bankrendszer kezdte visszanyerni stabilitását. Az eszköz-arányos nyereség újra pozitívba fordult, továbbá a nemteljesítő hitelek aránya is csökkenésnek indult, de utóbbi tartósan magas szinten ragadt. Ugyanakkor a többi kelet-európai országhoz hasonlóan a hitelezési aktivitás a válságból való kilábalás során is alacsony maradt. 2010 és 2013 között a hitelek aránya az eszközökön belül 65 százalékról 50 százalékra csökkent. A magas nemteljesítő hitelállomány visszafogja mind a lakossági, mind a vállalati hitelfelvételi hajlandóságot, ami rontja a jövőbeni hitelkeresletet is. A háztartások mérlegalkalmazkodása betétállományuk fokozatos emelkedésében is megmutatkozott, de összességében továbbra is nettó hitelfeltevő a háztartási szektor. A mérlegalkalmazkodás eredményeképpen a háztartások kamatkiadásai is érdemben csökkentek az elmúlt években. A vállalati szektor a javuló gazdasági kilátásoknak köszönhetően érdemben emelkedett, hiteltörlesztési képességük stabilizálódott. Ennek köszönhetően a szektor adósságállománya lassú ütemben, de mérséklődik.

A fenti pozitív fejleményeknek köszönhetően *2011 után a hitelkockázat bankrendszer-szinten lassan csökkenni kezdett, ugyanakkor a hitelezési aktivitás 2011-2013 között szegmentált maradt. A Financial Stability Report (2012) a háztartások esetében a hitelezési feltételek továbbra is szigorúak, így ebben a szektorban a hitelezés visszafogott maradt. A vállalati szegmensben, bár érezhető volt a hitelezési aktivitás javulása, azonban a szigorú hitelezési feltételek a piac szegmentációját eredményezték. A jobb minősítésű, nagyobb vállalkozások könnyebben jutottak hitelhez, mint a kisebb, kockázatosabb vállalkozások.*

A bankrendszer likviditása 2009-től kezdődően számottevően javult, amit a jegybank likviditási stressztesztje is alátámaszt (*Financial Stability Report 2012*). A likviditási mutató a 2008-as 54 százalékos szintről 2009-re 65 százalékra emelkedett, míg 2009 és 2013 között 60–65 százalék között ingadozott. A bankrendszerben továbbra is magas a rövid távú finanszírozás aránya, azaz főként rövid lejáratú betétekből finanszíroznak hosszú lejáratú hiteleket, ami folyamatosan a lejáratú összhang hiányából fakadó kockázatnak teszi ki a bankrendszert.

Felhasznált irodalom

- Bakker, B. B. – Gulde, A. M. (2010): *The Credit Boom in the EU New Member States: Bad Luck or Bad Policies?* IMF Working paper, 2010/130, International Monetary Fund
- Bank of Latvia (1996-2000), *Felügyeleti jelentések*
- <http://www.bank.lv/en/publications/credit-institutions-supervision-department-annual-reports/3815>
- Bank of Latvia (2012): *Financial Stability Report* http://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/FSR_2012_EN.pdf
- ECB (2013): *Structural indicators for the EU banking sector*, http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2013/html/pr130708_1.en.html
- Erbenova, M.– Liu, Y. – Saxegaard, M. (2011): *Corporate and household debt distress in Latvia: Strengthening the incentives for market-based approach to debt resolution*. IMF Working paper, 2011/85, International Monetary Fund
- European Commission (2013): *Convergence Report on Latvia*. European Economy, 2013/3
- Financial and Capital Market Commission (2001-2013), *Éves jelentések* http://www.fktk.lv/en/publications/annual_reports/2013/2014-07-29_annual_report_and_activity_report_2013_of_the_financial_and_capital_market_commission/
- Fleming, A. – Chu, L. – Bakker, M. R. (1996): *The Baltics – Banking Crises Observed*. Policy Research Working Paper, No. 1647, The World Bank
- Fleming, A. – Talley, S. (1996): *The Latvian Banking Crisis: Lessons Learned*. Policy Research Working Paper, No. 1590, The World Bank
- Kavkler, A. – Festic, M. (2010): *The banking sector in the Baltics*. Banks and Bank Systems, Volume 5. Issue 3.
- Korhonen, I. (1996): *Banking Sectors in Baltic Countries, Review of Economies in Transition*. Bank of Finland
- Zubkova, J. – Kauzens, E. – Tillers, I. – Prusis, M. (2003): *Financial Market in Latvia*. Bank of Latvia

Bankváltással kapcsolatos információk

http://www.fktk.lv/texts_files/Parnemsanas_apkats_02.02Eng.pdf

http://www.fktk.lv/en/publications/other_publications/jsc_latvijas_krajbanka/

http://www.fktk.lv/en/market/credit_institutions/credit_institutions_in_liquida/

Statisztikák

http://www.fktk.lv/en/statistics/credit_institutions/quarterly_reports/ Letöltés: 2014. április 8.

Melléklet

A lett bankrendszer jellemzői					
	2001	2004	2007	2010	2013
Likviditás					
Likvid eszköz/összes betét				22,3	28
Magánszektor hitelállománya					
Hitel/összes eszköz	39,6	49	63,2	62,1	50,4
NPL az összes hitel arányában		1,8	0,7	19	8,3
Az összes hitelre megképzett értékvesztés/NPL	2,8	1,3	0	58,7	71,4
Deviza kockázat					
Devizahitel/összes hitel		74,9	94,5	97,8	93,4
Források					
Betétek/összes forrás	67,4	64,9	46,5	50,6	66,8
Szolvencia					
Tőke megfelelési mutató	14,2	11,7	11,1	14,6	18,9
Eszközarányos nyereség (ROE)	19	20,6	25,5	-25,9	8,3
<i>Forrás: Bank of Latvia, FCMC</i>					